

**Feminin
Feminisme
Femø**

Erindrings- spor og glemsel

”Kvindelejrens første bud: Kvinderne ind, mændene ud”. Sådan lød overskriften i *B.T.* den 5. juli 1971, da rødstrømpebevægelsen afholdt den første kvindelejr på Femø. En ølejr, som kun kvinder og børn måtte deltage i. Den var startet to dage før, men ikke alle de praktiske foranstaltninger var på plads endnu. Der var ikke stillet toiletter op i lejren, og kaffen og halmen til underlag i sovotelte ankom først efter et par dage.

Der deltog mindst 475 kvinder i løbet af de ca. fem uger, lejren varede i 1971. Heraf kom 280 fra Københavnsområdet, 125 fra andre steder i Danmark, og 70 fra udlandet, især Holland, Sverige, Norge og USA. Antallet af deltagende kvinder var dog højere, men svært at afgøre nøjagtigt – op mod 800. Det hænger sammen med, at mange kom uden at være officielt tilmeldt. Arrangørerne kunne knap nok følge med i forhold til at få bestilt mad til de mange kvinder, færgen fra Kragenæs på Lolland til Femø konstant sejlede over. ”De bageste i [mad] køen måtte nøjes med kartofler, nogle gange ikke engang det, og de måtte gå i køkkenteltet og smøre sig klappesammenmadder”, skriver Vibeke Vasbo (1944-) om den første Femølejr i et jubilæumsskrift

**Knyttede næver og kampgejst blandt kvinder fra Ø-gruppen ved færgelejet i Kragenæs på Lolland, hvorfra færgen sejlede til Femø. Billedet er taget inden åbningen af den første lejr i 1971.
|| Jens Glargaard/
Ritzau Scanpix**

for kvindelejren 1971-2020. Hun var en af arrangørerne.

Lejrens åbning tiltrak sig stor opmærksomhed i offentligheden. *B.T.* var ikke den eneste avis, der skrev om lejren, da den åbnede. Det gjorde også andre store dagblade og en række lokale aviser rundt omkring i hele landet. De kredsede ligeledes om det faktum, at der ikke måtte være mænd i lejren. Fx ved at fremhæve landmanden, der leverede halm, og manden, der leverede kaffe, som de eneste mænd, der havde fået adgang til lejren. Andre skrev, at lokale unge mænd havde indtaget naboen Fejø i et endnu uforløst håb om at få noget at gøre med kvinderne i lejren. Eller de berettede, at nogle rødstrømper havde været på Nakskov Bibliotek for at låne bøger til lejren og havde insisteret på kun at låne litteratur af kvindelige forfattere.

Det var altså en nyhedshistorie værdigt, at kvinder tog på ølejr sammen. Det var ikke bare noget nyt og eksperimenterende, men i den grad en politisk og provokerende manifestation at lave en separatistisk kvindelejr på feministiske og socialistiske idealer med ønsket om at skabe en ny kvindekultur og et kvindefællesskab. På kvindelejren indtog kvinder en plads og et konkret sted i det offentlige rum, hvor de insisterede på at være sammen uden mænds indblanding for at udvikle en ny, uafhængig og frigjort kvinderolle.

Interessen fra avisernes side var altså ikke kun et udtryk for, at det var sommer og agurketid. I så fald ville rødstrømpernes kvindelejr have fortonet sig i de mange år, der er gået siden. Men kvindelejren er snarere end i glemmebogen gået over i historien og har – ligesom andre dele af 1960-1970'ernes politiske, sociale og kulturelle oprør, fx kollektiver, atommarch, studenteroprør, Thylejr, Christiania, hippier, hash-happenings, fri sex og opgør med autoriteter – fået status af noget ikonisk, der ikke kun 'huskes' eller kendes af dem, der var med dengang. Femø kvindelejr er en af de ikoniske begivenheder, der har sat sig erindringsspor i dansk historiekultur.

Aviser bruger den fx metaforisk, som da *Mandag Morgen* i 2019 skrev om et nutidigt forskningsresultat om løn- og kønsforskelle, at konklusionen kunne være "hentet i rødstrømpernes Femølejr". Femø kvindelejr bruges som et symbol på en tid og på en tankegang. Når en journalist kan henvise til "rødstrømpernes Femølejr" uden at skulle forklare lejren yderligere, er det tegn på, at det er en velkendt reference til en historisk begivenhed, som journalisten forventer, er forståelig – et erindringsspor. Også selv om det er en fortid, mange læsere slet ikke har personlige erfaringer med. Sådan er det med

fortidige begivenheder, der i eftertiden har sat sig erindringsspor og er blevet symbolske ikoner og kollektive erindringsmarkører i en historiekultur. Man behøver ikke at have personlige minder om dem for at være en del af et erindringsfællesskab, der 'husker' en historisk begivenhed på en bestemt måde.

Journalisten på *Mandag Morgen* behøver ikke engang forklare, hvad en "rødstrømpe" er, selv om betegnelsen ikke giver mening i bogstavelig forstand. På Nørrebro i dag findes *Ishtar – De Etniske Rødstrømper*. En socialøkonomisk virksomhed drevet af kvinder med mellemøstlige rødder, der sælger delikatesser, catering og laver folkekøkken, og som i kraft af navnet identificerer sig med rødstrømperne. Et godt eksempel på, at betegnelsen lever endnu og er kendt vidt og bredt i Danmark.

Der knytter sig langt flere erindringsspor til rødstrømperne end dem, der har med deres betegnelse at gøre. En fortælling, der har sat sig fast i dansk historiekultur, er, at de brændte bh'er af og i det hele taget hyldede frie, bare bryster og kroppens naturlige udseende. Læseren vil måske også genkende den sproglige vending, at rødstrømperne "ikke ville lave the til revolutionen". De stod bag den berømte bog *Kvinde kend din krop*, som udkom første gang i 1975 og siden er udkommet i fire andre udgaver, senest i 2013, og er blevet opsat som teaterstykke flere gange. Titlen i sig selv er et erindringsspor og er blevet brugt i utallige variationer på andre bøger, der ikke handler om kvindekroppen, men om andre temaer, forfattere mener, kvinder skal lære mere om. Eksempelvis *Kvinde kend din karriere*, *Kvinde kend din bil*, *Kvinde kend din MC*, *Kvinde kend din kode*, *Kvinde kend dine kul*, *Kvinde kend din værktøjskasse*, *Kvinde kend dit netværk* og *Kvinde kend din mand*. Der er også bøger, der leger med titlen på en lidt

anden måde og henvender sig til andre målgrupper, fx *Ung kend din krop* og *Kend din krop, mand*.

Fortællinger om rødstrømper møder vi forskellige steder. Blandt andet i den offentlige debat om køn og ligestilling, hvor rødstrømper ofte trækkes frem for enten at fremhæve, at kønsforskelle længe har været på dagsordenen og Danmark derfor er et land med lige muligheder for mænd og kvinder. Eller for modsat at påpege, at der ikke er sket nok, siden rødstrømperne var på barrikaderne, så Danmark i stedet halter bagud på en række områder. Den sidste pointe bakkes op af Gender Gap-rapporten fra World Economic Forum i 2020, der undersøgte forskelle på mænd og kvinder inden for områderne uddannelse, økonomi, sundhed og politik. Rapporten pegede på Island, Norge, Finland og Sverige som de mest ligestillede lande. Danmark finder vi på 14.-pladsen.

Førsteudgaven af Danmarks mest berømte håndbog til kvinder om kvindekroppen fra 1975 – som ses øverst – er skrevet af forfatterkollektivet "K. Vinder" – primært aktive rødstrømper. Bogen var et led i, at kvinder skulle tilegne sig kvindekroppen og tilbageerobre den kvindelige seksualitet fra mænd og lægevidenskaben. *Kvinde kend din krop* er udkommet hvert årti siden – men skrevet af nye forfatterkollektiver. || Emma Greve/ Wikimedia

På museer, i dokumentarserier i TV og radio og i undervisningsmateriale møder vi ligeledes rødstrømperne, og i 2016 blev filmen *Vejen er lang* om kvindebevægelsen i Danmark op gennem 1900-tallet med hovedvægt på rødstrømpebevægelsen vist som biografilm. På filmplakaten ser man bl.a. en kvinde iført en lyslilla stofble som hovedbeklædning. I mange år har man på KØN – Gender Museum Danmark i Aarhus – det tidligere Kvindemuseet – også kunnet se en lilla stofble udstillet. I 1970'erne gik især unge pædagoger med bleerne om hovedet for at repræsentere det nye kvindefag. Den lilla batikfarvede stofble er i dag blevet en ikonisk genstand, som knyttes sammen med kvinder i 1970'ernes kvindekamp bredere set end blot pædagogerne.

Også i bogudgivelser møder vi referencer til rødstrømperne og deres kvindelejr. For nogle år siden udkom en børnesangbog med sange fra 1970-1980'erne med titlen *Vi går med røde sokker*. Bogtitlen henviser til en af de mest kendte børnesange fra 1970'erne ved samme navn, som koret Vesterbro Ungdomsgård skrev og udgav på plade. Også forfattere til voksenalder som Katrine Marie Guldager (1966-) og Kristina Nya Glaffey (1979-) har skrevet om kvindelejren i deres kunstneriske virke.

Denne bogs titel, *Femø*, peger også på, at kvindelejren er et erindringsspor i dansk historiekultur. Jeg har en forventning om, at titlen giver en association til kvindeoprøret, der var en del af 1960-1970'ernes rebelske tidsbillede. Derfor tror jeg, at læseren trods den korte, geografiske betegnelse i stedet forstår titlen som en historisk reference og ved, hvad bogen kommer til at handle om – nemlig Femø kvindelejr.

Bogen fokuserer på den første lejr i 1971 og de efterfølgende års kvindelejr på øen op gennem 1970'erne, som rødstrømpebevægelsen stod for. Den

første Femølejr er en vigtig danmarkshistorisk begivenhed, fordi den udbredte rødstrømpernes idealer om et kvindefællesskab og om at udvikle en ny og autonom kvindes rolle. Lejren var det første af rødstrømpernes initiativer, der tiltrak kvinder uden for rødstrømpernes egne rækker. I 1971 og op gennem 1970'erne drog kvinder, der var positivt indstillet over for kvindekampen, nysgerrigt til Femølejren for at lære rødstrømpebevægelsen bedre at kende.

Rødstrømperne ønskede et andet kvindeliv end det, de oplevede, blev forventet af dem. Et liv, hvor kvinden skulle være smuk og sexet, for målet var at finde en mand og blive gift og få børn – i henholdsvis 1977 og 1978 udgav forfatteren Vita Andersen (1942-) fx også to bøger med meget sigende titler for samtidens kvindesyn: først *Tryghedsnarkomaner* og så *Hold kæft og vær smuk*. Om kvinder fik uddannelse eller erhvervsarbejde, ansås for mindre vigtigt, for selv om gifte kvinder i højere grad var kommet på arbejdsmarkedet under 1960'ernes højkonjunktur, hvor der var mangel på arbejdskraft, var hjemmet fortsat den største kvindelige arbejdsplads. Kvinder stod typisk for husarbejdet, hvad enten de havde udearbejde eller ej, og de tjente færre penge end mænd og var derfor økonomisk afhængige af deres ægtemænd. På mange måder blev kvinder i kraft af den traditionelle kvindes rolle altså defineret i forhold til mænd, mente rødstrømperne. Det skulle være slut. Målet var ikke i sig selv at blive ligestillet med mænd og blive som mænd, men at kvinder skulle værdsættes og tages alvorligt som kvinder – både af mænd, andre kvinder og af sig selv. I rødstrømpernes øjne ville det gøre kvinder til selvstændige subjekter i egne liv – ikke et sidestykke til eller en afvigelse fra mænd.

Rødstrømpebevægelsen klingede ud i første halvdel af 1980'erne. Kvindelejren på Femø fortsatte

og lever stadig i bedste velgående. Den udviklede sig fra at være et initiativ i regi af rødstrømpebevægelsen til at være en selvstændig institution. Lesbiske kvinder, der var en del af den nye kvindebevægelse i 1970'erne, fortsatte med at komme på Femølejren op gennem 1980'erne, og nye lesbiske kom til. Det blev lejrens overlevelse, at den havde udviklet sig til et vigtigt samlingssted for lesbiske kvinder. Steder, der samlede og synliggjorde lesbiske, var det småt med, før 1970'ernes nye kvindebevægelse skabte dem.

1980'erne er en opbrudstid i lejrens historie, hvor flere af rødstrømpernes idealer for lejren blev udfordret, fordi lejren skulle finde sine egne ben at stå på uden kvindebevægelsen som dens ryggrad. 1980'ernes og 1990'ernes del af kvindelejrens historie har dog slet ikke har sat sig erindringsspor i en bredere offentlighed. Det er i stedet en overset eller glemt fortid i dansk historiekultur. En pointe med bogen er at grave denne mere ukendte historie frem. Derfor fortæller bogen også om Femølejrens historie fra 1980'erne og frem til i dag. Det giver et indblik i den kvindepolitiske afmatningsfase, når perioden spejles i de oprørske 1970'ere. Og samtidig giver det mulighed for at skrive en kvindehistorie, hvor ikke heteroseksuelle kvinder indtager hovedrollen, men hvor lesbiske synliggøres i fortiden.

Måske står fortællingen om lejren som et lesbisk samlings- og fristed fra 1980'erne og frem i skyggen af fortællingen om rødstrømpernes kvindelejr i 1970'erne, fordi fortællinger om rødstrømperne er så nærværende i dansk historiekultur. Når nogle fortider betones og er meget nærværende i en historiekultur, kan de nemlig være med til at skygge for andre fortider. Men hele kvindelejrens historie er vigtig. Med Femø kvindelejr og en hulens masse andre initiativer lykkedes rødstrømperne med at

skabe forandringer for heteroseksuelle kvinder i deres samtid og i deres eftertid. På samme måde blev der også skabt helt andre muligheder for lesbiske kvinder i 1970'erne, efter de i langt højere grad samlede sig i den nye kvindebevægelse og tog plads i det offentlige rum. Det har ligeledes haft betydning for lesbiske kvinder efterfølgende.

Vi skaber blandt andet et nutidigt mangfoldigt og inkluderende samfund ved at synliggøre forskellige grupperes fortid og gøre deres fortider til en del af en bredere – og dermed mere demokratisk – historiekultur. Femølejrens både velkendte og mere ukendte fortællinger om kvindebevægelsen og dens efterliv er dermed et vigtigt kapitel i en danmarkshistorie.

Kvindelejrens stemmer

Det er hovedsageligt kvindernes erfaringer, oplevelser og efterfølgende personlige erindringer om at være i lejren og skabe den lejr, de ønskede sig, som bruges til at fortælle lejrens historie i denne bog. Deres stemmer finder vi i samtidens mange lejravisser, der havde mange forskellige og kreative navne, og som kvinderne skrev på skrivemaskine og kopierede i lejren på en spritduplikator. De findes også i lejrplacater, rødstrømpebevægelsens blade, hæfter og bøger, i blade til lesbiske og i eftertidens erindringer. Især har Vibeke Vasbo, Bente Hansen (1940-) og Karen Syberg (1945-) delt deres erindringer fra den første lejr med offentligheden, men jeg inddrager også andre kvinders erindringer fra den første og de senere lejre.

Det er blevet oplevet forskelligt og har haft forskellig betydning at være på Femø kvindelejr for de mange kvinder, der har været der gennem lejrens 50 år lange historie. Jeg bestræber mig derfor på at få oplevelser og erfaringer frem, der både har været